

Boekbespreking

L. Boendermaker

Justitiële behandelinrichtingen voor jongeren

Garant, Leuven-Apeldoorn, 1999, 237 pagina's

ISBN 90 5350 815 5

JJI's trekken aandacht

De justitiële behandelinrichtingen (JJI's) staan volop in belangstelling. Er dreigt een capaciteitstekort. Dat komt door een stijging van het aantal jongeren dat vanwege een ernstige gedragsstoornis de maatregel 'plaatsing in een jeugdinstelling' (PIJ) wordt opgelegd. In 1998 werd deze maatregel 191 maal opgelegd; in 1991 was dit aantal 37. (www.minjust.nl). Ook het aantal jongeren dat wordt geplaatst voor strafexecutie neemt toe. Men is het er niet over eens of dit laatste duidt op een toename van jeugdcriminaliteit of dat er sprake is van een alerter opsporingsbeleid en wellicht ook een verandering in de straftoemeting. Een derde factor die wordt genoemd betreft de niet justitiële hulpverlening. Door het omzetten van tehuiscapaciteit in allerlei ambulante en semi-residentiële voorzieningen zou men in deze sector de laatste jaren steeds minder in staat zijn de 'zware jongens' (en meisjes) op te nemen. Hierdoor neemt de druk op de JJI's nog verder toe. Momenteel is er sprake van overcapaciteit in de gevangnissen voor volwassenen en is justitie druk doende deze om te bouwen tot voorzieningen voor jongeren.

Als iemand een goed beeld heeft van die JJI's, dan is dat Leonieke Boendermaker. Zij onderzocht de jongeren in JJI's, ze bracht samen met collega Verwers de werkwijze van de JJI's in beeld (Boendermakers en Verwers, 1996), ze interviewde JJI-jongeren een jaar na hun vertrek (Boendermaker, 1998) en promoveerde in 1999 op het onderwerp Justitiële behandelingsinrichtingen voor jongeren. Haar dissertatie grijpt terug op de eerder genoemde publicaties maar is van een veel hoger niveau. Dit blijkt onder andere wanneer de auteur op een zeer heldere manier de problematiek van jongeren met ernstige gedragsproblemen in kaart brengt en een overzicht biedt van behandelingsmogelijkheden. Daarnaast presenteert ze twee studies: een onderzoek naar de problematiek van de populatie jongeren die in JJI's

geplaatst wordt en een onderzoek naar de interventies die in JJI's worden toegepast.

Onderzoek naar kenmerken van jongeren in JJI's

Ter inleiding van het populatie onderzoek gaat Boendermaker na wat de literatuur zegt over jongeren in JJI's en vergelijkbare centra. In JJI's blijken jongeren te verblijven met een zware problematiek in de sfeer van de gedragsstoornissen. Psychische stoornissen zoals angststoornissen, depressies en psychosen zijn minder aan de orde en als zij voorkomen gaan ze samen met antisociaal en oppositioneel gedrag. Bij de jongens gaat het vaak om delicten terwijl bij de meisjes vaker sprake is van angst, lichamelijke en depressieve klachten. In JJI's zijn de jongens in de meerderheid (73%). Van de jongens is 53% allochtoon en van de meisjes 44%.

Het populatieonderzoek betrof een onderzoek op de dossiers en vragenlijsten met betrekking tot 383 jongeren. Deze jongeren hadden met zijn allen 1271 eerdere plaatsingen meegemaakt in 11 soorten van voorzieningen. Bij de bestudering van de problematiek stuitte Boendermaker op het probleem dat de dossiers informatie bevatten van uiteenlopende informanten. Ook het soort informatie was zeer divers en niet gestandaardiseerd. Hierdoor en door het ontbreken van een goed instrument voor dossieranalyse bleef de betrouwbaarheid van de uitkomsten en de verklaarde variantie laag. Toch leverde de analyse wel een algemeen beeld van de JJI-jongeren op. Bij de meesten van hen worden problemen genoemd op diverse gebieden tegelijkertijd. Het gaat om hyperactiviteit, hechtingsproblematiek, delicten, recalcitrantie, gedragsproblemen, druggebruik en weglopen. Bij 18% wordt in het dossier naar psychische problematiek verwezen. Bij het onderzoek op grond van vragenlijsten blijkt dat er bij de jongens, maar meer nog bij de meisjes, naast de zichtbare gedragsproblemen ook sprake is van angst en depressie, van denkproblemen en van lichamelijke klachten. Op deze syndromen is respectievelijk 30%, 23% en 19% in de niet-normale range in te delen. Uit de vragenlijsten blijkt verder dat de jongeren in de JJI's in de omgang erg moeilijk zijn, zich afzetten tegen volwassenen, een vijandige en intolerante houding hebben en zich weinig gelegen laten

liggen aan anderen. In het geautomatiseerde registratiesysteem van de politie (HKS) bleek dat 62% van de jongens en 36% van de meisjes geregistreerd staat.

Boendermaker concludeert dat de jongeren in de JJI's degenen zijn die men daar op grond van de literatuur kan verwachten. Los van het bekende verschil tussen jongens en meisjes tekent zich geen aparte groep af. Er zijn verschillen maar deze zijn gradueel. Zo verschillen de civielrechtelijk geplaatste jongeren van de strafrechtelijke alleen in de ernst van het delict gedrag. En ook de kleine 20% vroege starters verschilt niet wezenlijk van de late starters. De allochtone jongeren verschillen ook niet in grote mate van de autochtone. Let wel dat hier gesproken wordt over de problematiek en de delicten bij opname. Terecht houdt Boendermaker rekening met de mogelijkheid dat de aanloop naar deze problemen voor allochtone en autochtone jongeren anders kan zijn.

Literatuur over de behandelingsmogelijkheden'

Vervolgens bespreekt Boendermaker de literatuur over de behandeling van jongeren met gedragsstoornissen. Ze sluit aan bij een overzicht van Bol (1995), waaruit blijkt dat gedragstherapeutische interventies, trainingen in sociale vaardigheden, gecombineerde interventies en gezinsinterventies alsmede sociaal-cognitieve programma's resultaat hebben. Bij jongeren met chronische gedragsproblematiek worden echter minder resultaten geboekt.

Onder hen bevindt zich het merendeel van de ernstig gewelddadige jongeren. Dit hoeft niet te betekenen dat de genoemde factoren minder relevant zouden zijn voor deze groep, maar het impliceert wel dat er voor die jongeren specifiek gezocht moet worden naar effectieve interventievormen. Vervolgens presenteert zij enkele metastudies op het gebied van interventies ten behoeve van jeugdige delinquenten.

Lösel (1995) concludeert in een overzichtsstudie van 13 meta-analyses uit 1995 met Amerikaans, Engels, Spaans en Duits materiaal dat 'cognitief-gedragsmatige en op het aanleren van vaardigheden gerichte programma's samen met programma's waarin een combinatie van methodieken wordt gehanteerd ('multimodel programs') de beste resul-

taten laten zien' (Boendermaker p. 132- 133). Palmer concludeert in overzichten uit 1994 en 1996 over 32 Amerikaanse en Canadese meta-analyses: 'dat interventies waarbij gebruik gemaakt wordt van (cognitieve) gedragstherapie, van het trainen van sociale vaardigheden, van gezinstherapie of gezinsbegeleiding en gecombineerde interventies het meeste effect sorteren. Het meeste effect gaven intensieve, theoretisch goed gefundeerde en goed georganiseerde programma's' (Ibid. p. 134). Bol komt tot de volgende conclusie: 'programma's met een gedragstherapeutische basis en een cognitieve component komen als het meest effectief naar voren. Van interventies gericht op afschrikking wordt geen effect of een negatief effect gerapporteerd. Overlevingstochten worden als positief beoordeeld op het moment van vertrek, bij terugkomst in de oude omgeving houden de veranderingen echter geen stand' (Ibid. p. 135). De overzichtsstudie van Andrews, Zinger, Hoge, Bonta, Gendreau en Cullen (1990) leidt tot de conclusie dat de behandeling van jeugdige delictplegers 'gericht moet zijn op het veranderen van antisociaal gedrag (liegen, stelen en agressie), op de vriendengroep, op het stimuleren van warmte en affectie binnen het gezin, op het bevorderen van supervisie en controle door de ouders, op identificatie met niet-criminele rollen en op het vergroten van zelfcontrole. Interventies dienen expliciet niet gericht te zijn op het vergroten van zelfinzicht zonder aandacht te vragen voor antisociaal gedrag, het verhogen van samenhang in (delinquente) vriendengroepen of het focussen op vage emotionele problemen die geen directe relatie hebben met recidive.'. De goede aanpak is daarom 'gebaseerd op leertheoretische principes en gericht op cognitieve verandering en gedragsverandering en vooral op praktische en concrete zaken' (Ibid. p. 138).

Op grond van overzichtsstudies van residentiële interventies concludeert Boendermaker: 'Residentiële interventies blijken vooral effectief als zij worden toegepast bij jongeren met ernstige problemen en die de grootste kans lopen te recidiveren. Ook hier wordt het meeste effect gevonden bij gecombineerde interventies. Vooral een combinatie van (cognitief) gedragstherapeutisch werken (waarbij gebruik gemaakt wordt van puntensystemen

en waarbij de aanpak gericht is op het leren van probleemoplossende vaardigheden) en individuele of groepstherapie blijkt effectief.' Andere belangrijke programmaonderdelen zijn: gezinstherapie, scholing, arbeidstoeleiding en nazorg. Voorts concludeert zij dat effectieve (residentiële) interventies de volgende kenmerken hebben: een goed theoretisch fundament; (cognitieve) gedragstherapie gericht op het aanleren van nieuwe vaardigheden, in combinatie met gezinstherapie, individuele therapie of groepstherapie; de behandeling is meer dan alleen maar het verblijf in de groep; de aanpak is concreet, praktisch en zakelijk en *niet* expliciet gericht op het aangaan van een goede relatie met een hulpverlener of vergroten van zelfinzicht alleen; er is een duidelijke planning en fasering; het personeel is goed voorbereid en getraind; de interventie wordt uitgevoerd zoals bedoeld en is gericht op jongeren met een groot recidiverisico; scholing, arbeidstoeleiding en nazorg moeten adequaat zijn.

Tot slot noemt Boendermaker de enige Nederlandse overzichtsstudie, die van Van Gageldonk en Bartels (1990). Deze auteurs bestudeerden 5000 publicaties over de Nederlandse jeugdhulpverlening en selecteerden er 56 waarin een interventie werd geëvalueerd. Zij concluderen ten aanzien van de residentiële behandeling dat het projectmatig werken en het vergroten van sociale competentie op basis van gedragstherapeutische en leertheoretische principes het meest effectief zijn. De auteurs noemen ook organisatorische factoren die van belang zijn voor het effect zoals: de organisatiestructuur, de opleiding van de hulpverlener en de fysieke omgeving.

Hoe ziet de behandeling in de JJI's er uit?

Het tweede onderzoek dat Boendermaker in haar dissertatie beschrijft, gaat na hoe de behandeling in de JJI's gestalte krijgt. Via interviews, documenten zoals jaarverslagen en methodiekbeschrijvingen en vragenlijsten is nagegaan hoe in tien verschillende JJI's de behandeling plaatsvindt. Boendermaker ging na welke theoretische concepten werden gehanteerd, uit welke onderdelen het dagprogramma bestond, wat de dagelijkse gang van zaken was in de leefgroepen, hoe de behandelingsplanning was geregeld en op welke

manier het personeel werd ondersteund en begeleid.

Wat betreft de theoretische concepten die worden gehanteerd, concludeert Boendermaker (p. 163): 'Hoewel in de justitiële behandelinrichtingen gewerkt wordt vanuit diverse theoretische concepten zijn de verschillen in aanpak minder groot dan op het eerste gezicht verwacht wordt. Overal is de in de literatuur aanbevolen op 'vaardigheden gerichte aanpak te herkennen, al varieert de uitwerking...'. Zij concludeert dat er tot op zekere hoogte sprake is van multi-theoretisch of eclectisch werken. Iedere JJI verzorgt onderwijs. De jongeren kunnen diploma's halen en in sommige gevallen bestaat de mogelijkheid een stage- of een werkplek bij vertrek uit de JJI 'mee te geven'. Het therapieaanbod in de inrichtingen verschilt. De therapie is een aanvulling op de op vaardigheden gerichte aanpak. Boendermaker vraagt zich daarbij af of jongeren die een therapie nodig hebben die ook wel krijgen. Er zijn inrichtingen die geen of slechts weinig therapie mogelijkheden hebben. Met de vrije tijdsbesteding is het in de meeste JJI's niet al te best gesteld. Alleen in een gesloten inrichting voor meisjes is men er in geslaagd een aantrekkelijk vrije tijdsaanbod te creëren. Dit gebeurt onder andere door met vrijwilligers van buiten de inrichting te werken. Wat betreft de dagelijkse gang van zaken in de leefgroep blijkt er een grote overeenkomst tussen de JJI's. De verschillen hebben vooral betrekking op het onderscheid tussen open en gesloten inrichtingen. De groepsleiding blijkt het in het algemeen moeilijk een middenweg te vinden tussen 'structuur' bieden aan de hele groep en oog hebben voor individuele verschillen. Wat betreft de behandeldoelen geldt dat de korte termijn doelen zeker bekend zijn, al zijn de betrokken behandelaars vooral bekend met de doelen waar zij zich op richten. De meeste jongeren zijn op de hoogte van hun doelen. De afstemming van de aanpak op de leefgroep, op het schoolprogramma en vice versa is niet altijd ideaal.

Boendermaker concludeert '...dat de inrichtingen veel kenmerken vertonen van effectieve interventies. Op diverse punten is echter nog verbetering mogelijk en een investering noodzakelijk' (p. 186). Ze pleit vervolgens voor een meer expliciete vormgeving van

het trainen van sociale en cognitieve vaardigheden, meer onderlinge vergelijkbaarheid in het therapie-, onderwijs- en activiteiten-aanbod, een betere ondersteuning van het personeel dat direct met jongeren werkt en een betere afstemming tussen de leefgroep en de verschillende onderdelen van het dagprogramma.

Mantel der liefde?

Boendermaker is mild in haar oordeel over de behandeling in JJI's. Misschien wel te mild vond de oppositie tijdens de promotieplechtigheid. Men had er natuurlijk begrip voor dat de promovenda het zo zorgvuldig had opgeschreven maar als men nu eens in haar hart kon kijken? Boendermaker liet zich niet tot grote uitspraken verleiden, maar ze vond wel dat het beter kon en moest. Wie haar dissertatie leest zal tot een zelfde of misschien nog wel pittiger conclusie komen. Immers, de problematiek van de jongeren is bepaald niet gering. Boendermaker laat vervolgens in haar theorie hoofdstukken zien dat de cynische 'nothing works' aanname die eind jaren zeventig opgeld deed, niet op hoeft te gaan. Er zijn wel degelijk methoden die werken. Maar nergens staat dat je ook resultaten scoort als je slechts elementen gebruikt van methoden die werken. En helaas blijkt dat in de praktijk in de JJI's.

Het siert Boendermaker dat ze een vriendelijke, aanmoedigende en vooral ook leesbare stijl gekozen heeft. Want het veld van de Justitiële hulpverlening zal echt niet sneller vernieuwen als een onderzoeker de zweep erover jaagt. Haar stijl zal de betrokkenen wellicht ook aanmoedigen de dissertatie te gaan lezen. Ik hoop het van harte want het proefschrift biedt een schat aan concrete informatie die men kan aanwenden bij het vernieuwen van het hulpaanbod.

N.W. Slot

Referenties

Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R.I., Bonta, J., Gendreau, P. & Cullen, F.T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta analysis. *Criminology*, 28, 369 - 417.

- Bartels, A.A.J., Slot, N.W. & Schuurmsma, S. (2000). Succesvolle interventies voor ernstig gewelddadige jongeren. In: R. Loeber, N.W. Slot & J.A. Sergeant (Red.). *Ernstig gewelddadige jongeren* (werktitel). Houten: Bohn, Stafleu, Van Loghum.
- Boendermaker, L. (1998). *Eind goed al goed? De leefsituatie van jongeren een jaar na vertrek uit een justitiële behandelinstelling*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie (WODC-reeks Onderzoek en beleid, nr. 167).
- Boendermaker, L. (1999). *Justitiële behandelinstellingen voor jongeren. Populatie en werkwijze*. Leuven/Apeldoorn: Garant (academisch proefschrift).
- Boendermaker, L. & Verwers, C. (1996). *Een veld in beeld. Een beschrijving van het werk in de justitiële behandelinstellingen*. Arnhem: Gouda Quint, Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie (WODC-reeks Onderzoek en beleid, nr. 159).
- Bol, M.W. (1995). *Gedragsbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen; een literatuurstudie*. Arnhem: Gouda Quint. Onderzoek en beleid nr. 140.
- Gageldonk, A. van & Bartels, A.A.J. (1990). *Evaluatieonderzoek in de jeugdhulpverlening*. Leiden: DSWO (2 dln.).
- Lösel, F. (1995). The efficacy of correctional treatment: a review and syntheses of meta-evaluations. In: J. McGuire (Red.). *What works: reducing reoffending. Guidelines from research and practice*. (79-111). Chichester: John Wiley and Sons.
- Palmer, T. (1994). *A profile of correctional effectiveness and new directions for research*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Palmer, T. (1996). Programmatic and non programmatic aspects of successful intervention. In: A.T. Harland (Red.), *Choosing correctional options that work: defining the demand and evaluating the supply*. (131- 182). Thousand Oaks, CA: Sage.

Noot

1. Bij het schrijven van deze paragraaf is gebruik gemaakt van materiaal van Bartels. (Te vinden in: Bartels, Slot en Schuurmsma, 2000).